

Odrast kot obnova utopijskih energij¹

Abstract

Degrowth as a Reconstruction of Utopian Energies

The translation of the Preface from the Croatian edition of *Degrowth: A Vocabulary for a New Era* is one of the milestone texts in this thematic section; it shows the relevance of the concept and the degrowth movement for the region, bringing it closer to our specific context. The authors accurately and concretely outline their understanding of degrowth by slowly revealing layers of this school of thought and the conceptual framework of the paradigm, showing that there is a potential to develop a regional school of thought. The authors emphasize the necessity of intellectual curiosity and point out that thought on degrowth is not static or inflexible, but is rather evolving over time. They also explain the considerations that were made when translating the term "degrowth" into Croatian, and they are similar to our thoughts when we were translating the term into Slovenian. The text confronts the reader with the key civilizational questions connected to degrowth, covering issues such as our way of life, restrictions on growth, social metabolism, economism, and depoliticization. The ongoing debates on the Anthropocene are touched upon as well, and the authors also advocate the position that the theory and movement of degrowth demand the creation of new institutions. The most thought-provoking part of the text is perhaps its conclusion, where the authors concentrate on the Croatian context and discuss the relation between the center and periphery and the advantages of a semi-peripheral country in the process of transforming into a degrowth society.

Keywords: degrowth, social metabolism, terminological apparatus, limits of growth, well-being, the reinterpretation of reality, Croatia

Mladen Domazet is the head of research at the Institute for Political Ecology in Zagreb. He is currently conducting research on the sustainability and degrowth characteristics of small semi-peripheral societies and the ecological aspects of social stratification in Croatia.

Danijela Doleneč is an assistant professor at the Faculty of Political Science, University of Zagreb. She teaches topics such as comparative politics, protest movements and social science methodology. Her primary research interest is the crisis of representative democracy in Europe, which she explores from the perspective of mass politics and challenges to conventional political institutions.

Povzetek

Prevod hrvaškega predgovora k hrvaški izdaji dela *Odrast: Besednjak za novo dobo* je eno temeljnih besedil tega vsebinskega bloka, saj pokaže na relevantnost koncepta in gibanja odrasti za našo regijo ter ga tako približa ter umesti v naš prostor in čas. Avtorja natančno in konkretno oriše-ta svoje razumevanje odrasti, pri čemer počasi razkrivata plasti miselne šole, ki ima potencial za razvoj v regionalno politično in miselno šolo, ter pojmovnega okvira paradigme odrasti. Poudarjata, da sedanost zahteva »intelektualno radovednost« in da razmisleki o odrasti niso niti ustaljeni niti togo oblikovani, temveč se še razvijajo. Pojasnita tudi, kako je nastal prevod termina *degrowth* v hrvaščino, pri čemer je bil razmislek podoben temu, ki smo ga imeli tudi pri slovenskem prevajanju.

¹ Besedilo je prevod predgovora k hrvaški izdaji dela *Odrast: Besednjak za novo dobo* (ur. Giacomo D'Alisa, Federico Demaria in Giorgos Kallis). Avtorjema se zahvaljujemo za dovoljenje za prevod.

Besedilo bralcu zastavlja ključna civilizacijska vprašanja, povezana z odrastjo: o načinu življenja, omejevanju rasti, družbenem metabolizmu, ekonomizmu in depolitizaciji. Dotakneta se tudi aktualne razprave o antropocenu in zagovarjata, da je del teorije in gibanja odrasti tudi oblikovanje novih institucij. Predvsem pa je pronicljiv zadnji del besedila, v katerem govorita o hrvaškem kontekstu: o odnosu med centrom in periferijo ter o prednostih, ki jih ima semiperiferna država v primerjavi s centralnejšimi pri prehodu v družbo odrasti.

Ključne besede: odrast, družbeni metabolizem, pojmovni aparat, omejitve rasti, blagor življenja, reinterpretacija realnosti, Hrvaška

Mladen Domazet je vodja raziskav na Inštitutu za politično ekologijo v Zagrebu, trenutno je vključen v raziskave o trajnostnih in odrastnih karakteristikah majhnih polperifernih družb in ekoloških vidikih družbene stratifikacije na Hrvaškem.

Danijela Dolenc je docentka na Fakulteti za politične vede na Univerzi v Zagrebu, kjer poučuje primerjalne politike, protestna gibanja in metodologijo družboslovnega raziskovanja. Njen ključni raziskovalni interes je kriza predstavniške demokracije v Evropi, proučuje jo iz perspektive politike množic in izzivov konvencionalnih političnih institucij.

Pred vami je poskus orisa temeljnega pojmovnega aparata za zagovor družbe, drugačne od te, v kateri živimo danes. Ne glede na to, s katerim vidikom družbene, politične in ekološke krize se ukvarjate, vam knjiga *Odrast: Besednjak za novo dobo* ponuja pojme, ki omogočajo, da si krizo in njene vzroke ogledate v novi luči. Enako pomembno je, da ta knjiga ponuja pomoč pri prepraševanju pogleda na Hrvaško kot na zapeček na evropski polperiferiji (glej Chase-Dunn in Hall, 1997), ki nenehno lovi razviti svet. Njene strani nam odpirajo možnost, da ravno zaradi perifernih vidikov svojega globalnega statusa edinstveno pripomoremo h globalnemu pogovoru o tem, kaj izboljšanje v 21. stoletju sploh pomeni in kako ga doseči.

Pojem odrast se trenutno uporablja tako za družbeno gibanje (ironično, ob neki priložnosti označeno kot najhitreje *rastoče* globalno družbeno gibanje) kot za pojmovni okvir, s katerim na drugačen način prikazujemo pretvorbo ter uporabo energije in materialov na planetu Zemlja, družbene strukture, ki uporabljajo del te energije in upravljalne mehanizme, ki to uporabo usmerjajo (Domazet in dr., 2014). Pojem se včasih nanaša tudi na miselno šolo, v kateri nastajajo znanstvena in polemična besedila ter se organizirajo konference, pa tudi na svetovnonazorsko prepričanje – razumevanje integrirane naravno-družbene realnosti, drugačne od dominantnega ekonomističnega, produktivističnega obrazca.

Zato je minimalni skupni imenovalec bralcev te knjige intelektualna radovednost, ki vas sili, da raziskujete, ne glede na to, kam vas bo to odneslo. Odrast je namreč – zunaj ozkega intelektualnega kroga na francoskem govornem območju – nova teorija in gibanje, ki prinaša tudi nov besednjak. Ta razvijajoča se paradigma je nemajhen izziv za ustaljene načine razmišljanja. Če ste se do zdaj že srečali s pojmom odrasti, je bilo to verjetno v povezavi z vprašanjem o mejah ekonomske rasti. Ravno imperativ ekonomske rasti je zanesljiva dogma naše dobe, postulat, ki se ga enako močno oklepajo tako strokovnjaki kot laiki, levica in desnica, konservativne in progresivne sile. Zato ga ima Castoriadis (1984/85) za sekularni ekvivalent religijskih dogem: v trenutku, ko si drznete postaviti vprašanje o morebitnem odstopu od ekonomske rasti, ste avtomatično diskvalificirani iz vsake razprave, akademske ali

politične. V tej analogiji so ekonomisti ključno umeščeni strokovnjaki, ki naj bi edini zares razumeli ekonomske procese, nedvomno najpomembnejše procese v medsebojnem vplivanju družbe in narave; interpretirajo in dešifrirajo nam ekonomska sporočila, kakor to počnejo svečeniki s svetimi besedili.

S hrvaško besedo »odrast«² si prizadevamo čim bolj ohraniti uporabni potencial angleške besede *degrowth*, od učinka šoka do oblikovanja različnih izpeljank. Združuje predpono od-, ki kot del glagola med drugim izraža ločevanje, oddaljevanje, odstranjevanje (oditi, odvreči), ali izvršitev dejanja oziroma konec nekega stanja (odpeti, odigrati); in rasti, kot pri »ekonomski rasti«, »rasti BDP« ali »siloviti rasti«. Odrast je torej najprej oddaljevanje od imperativa rasti. Prav tako pa ima izraz v hrvaščini dodatno konotacijo: konotacijo odraščanja kot zorenja in zaustavljanja posameznikove fizične rasti. Verjamemo, da beseda »odrast« posamezniku sugerira, naj lastno vlogo v naravnem in družbenem okolju razume kot zrel posameznik.

Odrastniki – zanimiva beseda, saj se je boste navadili – pravijo, da potrebujemo nov pojmovni aparat, če z vsakdanjim jezikom ne moremo več izraziti tega, kar želimo. Nekdo se bo morda vprašal: »Ali bomo z besedilom in knjigo spremenili stvarnost?« Toda, če začnemo pri spreminjanju pojmovnega aparata, je primeren začetek prav besednjak. »Ali ni napisanih že dovolj besednjakov; ali nimamo prepolnih učbenikov teorij?« Vendar se premišljevanje in delovanje ne končata z branjem knjige *Odrast: Besednjak za novo dobo*. V njej navedene reference so poziv k nadaljevanju branja in oblikovanju lastnih sklopov iz ponujenih pojmov, ali pa k zamenjavi pojmov v skladu z lastnimi cilji in izkušnjami. Ta knjiga nazorno kaže, da odrast ni togo oblikovana miselna disciplina in še manj zadana strategija, ki bi iz kompleksnega nabora izkušenj skupin in posameznikov, ki sestavljajo globalno prebivalstvo, izločila jasno določen problem in orodja, kako ta problem premagati (rešiti, zaobiti, preobrniti, prikazati, kot da ne bi bil problem). Brez začetne spremembe perspektive, brez novih pojmov, s katerimi je mogoče zgraditi alternativno paradigmo, ne moremo izstopiti iz hegemonskega programa, s katerim *boljše* lahko dobimo le skozi več, ne glede na posledice. »Toda, ali se moramo mi tu, na robu globalnih tokov, mi, ki proizvedemo 0,1 odstotka globalnih izpustov toplogrednih plinov, pogovarjati o spremembi perspektive?« Lepota civilizacije, intelektualne izmenjave in medsebojnega razumevanja v sodobni globalni družbi je tudi v tem, da se z eno samo besedo med skorajda nešteto sočasno izgovorjenih lahko spreminjajo perspektive.

² Termina »odrast« nisva skovala sama, je pa najboljši od izrazov, ki smo jih našli v letih raziskovanja *degrowth* in z njim povezanih tem. Prevajalsko rešitev »odrast« je Mladen (Domazet, op. ur.) prvič slišal na velikem srečanju v sklopu Zelene akcije (hrvaške nevladne, nestransinarske, nepridobitne in prostovoljne organizacije, ki združuje meščane v skrbi za okolje, op. ur.) pred nekaj leti, a se ne more spomniti, kdo jo je ponudil. Nepoznanemu sogovorniku se zahvaljujemo za predlog, ki je bil sprejet, se ustalil in postal preprosto nezamenljiv. Kot primernega so ga privzeli tudi slovenski kolegi.

Omejevanje rasti

Družbe v krizi ustvarjajo okoliščine, v katerih se na novo vprašamo, kako želimo urediti skupno življenje ter kdo vse mora biti vključen v odločanje o tem. Ali bomo izkoristili priložnost načete hegemonije obstoječega družbenega reda, da bi z novim besednjakom, ki naj nam služi kot smernica pri graditvi drugačne perspektive, na novo oblikovali imaginarij, s katerim določamo, kaj želimo od sebe in drugih, je seveda odvisno le od nas samih. Verjetneje je sicer, da bomo še naprej sprejemali okoliščine, v katerih živimo, da jih bomo imeli za neizogibne »sile globalizacije« ter s tem svojim pasivnim pristankom pravzaprav sodelovali v reprodukciji *statusa quo*. Da pa bi se vendarle premaknili v neko smer, najprej potrebujemo reinterpretacijo realnosti, ki nas obdaja.

Gibanje in teorija odrasti sta poskus reinterpretacije naše realnosti kot bistveno netrajnostne; sočasno sta tudi poskus graditve imaginarija in besednjaka za radikalni preobrat k trajnosti. Trajnosti v fizičnem in družbenem pomenu; ne samo takšni, ki daje dovolj energije in hrane za vse ljudi na planetu, temveč tudi takšni, ki tem istim ljudem omogoča življenje, vredno življenja. Pojem odrast je že spodbudil raziskovanje in nastala so pomembna znanstvena in aktivistična dela, ki se ukvarjajo s temami, kot so omejevanje ekonomske rasti, alternative modernizacijski teoriji razvoja, poglobljanje demokracije, družbena vloga znanosti in tehnologije, nujnost opustitve kapitalizma in oblikovanje institucionalnih inovacij, denimo univerzalnega temeljnega dohodka, solidarnostne ekonomije in alternativnih valut.

Teorija odrasti postavlja tri vprašanja v povezavi z omejevanjem rasti. Prvič, ali si upamo – nanašajoč se na tisto trapasto izjavo Kennetha Bouldinga, da zgolj norci in ekonomisti verjamejo v neomejeno rast na fizično omejenem planetu – idejo o človeški blaginji ločiti od imperativa gospodarske rasti? Ali si lahko predstavljamo trajnosten in kakovosten obstoj skupnosti brez kontinuiranega povečevanja izkupička blag in storitev, proizvedenih v tej skupnosti v danem časovnem obdobju? Oziroma, še preprosteje, ali si ga lahko predstavljamo brez povečevanja količine proizvedenih blag in storitev? Še več, ali si ga lahko predstavljamo skupaj s strateškim zmanjševanjem količine proizvedenih blag in storitev, zato da ne bi načeli naravne osnove, na katero se ta skupnost zanaša?

Drugič, če si morda ne moremo predstavljati družbe z manj razvejenim družbenim metabolizmom – glede na to, da obseg obstoječega metabolizma določa tudi pomanjkanje, s katerim se soočajo člani družbe –, ali si lahko predstavljamo družbeni metabolizem, ki je drugače ustrojen in ki služi drugačnim namenom kot ta, ki ga imamo? Ali morajo blagor življenja, ohranjanje skupnosti in globalnega prebivalstva, pa tudi užitki res temeljiti na čedalje večji količini blag in storitev, ki jih te skupnosti, družbe in globalno prebivalstvo proizvedejo iz leta v leto? Če si lahko le zamislimo, da to ni nujno, odrastniki vabijo na odprt pogovor o tem, na čem pravzaprav želimo od jutri naprej graditi blaginjo in trajnost, ter k raziskovanju strategij, kako to doseči. Pomembno je znova poudariti, kar ves čas ponavljajo

raziskovalci: odrast ne poziva k temu, da naj delamo vse tako kot do zdaj, samo manjše, tanjše in tišje. Kot pravijo Kallis, Demaria in D'Alisa (glej prevod njihovega Uvoda v *Odrast: Besednjak za novo dobo* v tem ČKZ), cilj ni vitkejši slon, temveč njegova transformacija v polža.

In tretjič, četudi nismo pripravljeni o vsem na novo razmišljati, ali nas kaj skrbi dejstvo, da smo uresničevanje nevprašljivega družbenega cilja ekonomske rasti prepustili strokovnjakom, ki jim ni treba demokratično odgovarjati za svoja priporočila? Če je ekonomska rast primarni cilj družbe in so vsi drugi cilji temu podrejeni, je rezultat ekonomizem, širjenje ekonomske logike na čedalje širšo pahljačo družbenih domen (glej Sandel, 2013; Skidelsky in Skidelsky, 2013; Gorz, 1989). Druga stran tega kovanca pa je depolitizacija: čedalje več vprašanj, odločitev in institucij ni več v domeni demokratičnega odločanja. V takšni postdemokraciji (glej Crouch, 2005) so demokratične institucije še naprej prisotne, mi volimo, parlamenti sprejemajo zakone, ministri upravljajo, vendar pa se je moč odločanja preselila drugam, v skupnost neizvoljenih »strokovnjakov«, ki vladajo v mednarodnih finančnih institucijah, centralnih bankah in za različnimi drugimi vrati, kamor nimamo vstopa.

Teorija in gibanje odrasti se opisanemu trendu silovito upirata in zagovarjata sposobnost ter pravico človeške skupnosti, da odloča o skupni prihodnosti; ki je svobodna, da preprašuje samoumevne dogme s ciljem blaginje za vse svoje člane in ekosisteme, katerih del so. Vse institucije so nastale zaradi človekovega delovanja, zato so tako njihove dobre kot slabe plati nekaj, za kar moramo kolektivno prevzeti odgovornost. Zavest o tem, da so družbene institucije lahko drugačne, boljše, je eden temeljnih postulatov teorije in gibanja odrasti. V tem smislu odrast označuje opuščanje ekonomizma oziroma ponovno zasidranje ekonomskih odnosov v družbeno in politično sfero, kar pa naprej implicira repolitizacijo številnih tem in s tem tudi demokratizacijo.

Odrast kot družbeni izziv

Odrast ne zanika empiričnega razumevanja vseobsežnega fizičnega vpliva, ki ga imajo človeške dejavnosti na ekosisteme, na katerih temeljijo. Ravno razumevanje fizičnih meja samozadostnosti in fetišiziranje ekonomske rasti potrjujeta, da so premisleki o alternativah, ki jih tu in zdaj ponuja odrast, nujni in univerzalni. Naglo zmanjševanje biotske raznovrstnosti, ki je eden ključnih elementov odpornosti ekosistema proti eksogenim spremembam, naglim globalnim podnebnim spremembam in izčrpanju globalnih materialnih virov hkrati z nezmožnostjo primerne absorpcije nastalih odpadkov, so stvarna osnova nujnosti poziva k restrukturiranju utopičnega horizonta razvoja skozi pojmovni okvir odrasti. Globalni doseg in tesna medsebojna povezanost teh sprememb pa so eden od temeljev univerzalne perspektive odrasti, ki presega izolirane, eksperimentalne, strukturno omejene utopije.

Čedalje glasneje odzvanja označitev sedanje dobe za »antropocen«, tj. novo geološko epoho na planetu Zemlja, ki jo je povzročilo človeško delovanje (glej Zalasiewicz, Crutzen in Steffen, 2012). Ime antropocen sugerira, da živimo v spremenjenih geoloških razmerah, v katerih človeška vrsta, njene družbe in kulture delujejo z močjo geofizične sile; sile, s kakršnimi ponavadi opisujemo fizične procese, kot so premikanje tektonskih plošč, močni vulkanski izbruhi ali trčenja asteroidov. Tako pojmovni okvir odrasti vključuje tudi resno zaskrbljenost nad nepovratnimi materialnimi spremembami, kakršnim se ekosistemi in človeška populacija niso zmožni prilagoditi v kratkem času, ki pa bodo nastale ob morebitnem zvišanju povprečne površinske temperature za več kot 4 °C nad povprečno temperaturo v predindustrijski dobi (glej IPCC, 2013). Zdaj je povprečna temperatura že za stopinjo Celzija višja od večstoletnega povprečja predindustrijske dobe. Sprememba perspektive, ki jo omogoča nov besednjak odrasti, temelji ravno na tem, da alarmantnih opazanj, kot so podnebne spremembe, ne obravnava kot ločen tehnični problem v posebni domeni meteorologije in hidrologije, temveč kot sestavni del zapletenega medsebojnega delovanja nakopičenih človeških ambicij in živega naravnega okolja, v katerem se te uresničujejo.

Da je cesar gol, bomo spregledali, ko bomo dojeli, da je to, kar povezuje naš fizični vpliv na planet z družbenimi omejitvami, kapitalizem, družbeni red, ki je neločljivo povezan z načelom neomejene ekonomske rasti. Ker je imperativ rasti strukturno znamenje kapitalizma, ni načelne možnosti, da se kapitalistični način proizvodnje pobota z zahtevami odrasti (glej Harvey, 2007). Zato nas, če želimo ustvariti ekonomijo, ki je ne bo več mogoče označiti za kapitalizem, čaka niz globokih sprememb v načinu rabe naravnih virov in upravljanja človeškega dela in denarja (Kallis, 2011). Glede na trenutno konstelacijo moči pridobivanje širše podpore za preobrat takšnih razsežnosti zahteva obsežen in negotov boj. Tako se pomemben del teorije in gibanja odrasti usmerja k oblikovanju novih institucij s potencialno transformativnimi učinki, kot so univerzalni temeljni dohodek, ki trenutno doživlja čedalje širši sprejem in prve implementacije v praksi, ali ekonomska demokracija, temelječa na načelih skupnega upravljanja sredstev proizvodnje, v hrvaški³ zgodovini znana tudi kot eksperimentiranje s samoupravljanjem.

V teoriji in gibanju odrasti družbeni preobrat, ki bo zagotovil trajnost človeških skupnosti, zato ni primarno tehnični, temveč družbeni izziv, ki zahteva spremembe institucij in upravljalških mehanizmov z uveljavitvijo načel demokratizacije, egalitarizma in opuščanja imperativa ekonomske rasti. Z drugimi besedami, naloga je absurdno ambiciozna: zahteva nič manj (in nič več) kot ponovno osmislitev razvojnega projekta, ki naj uskladi blaginjo človeštva s praksami, ki zagotavljajo našo materialno trajnost na planetu. Obenem ta naloga eksplicitno vsebuje tudi globalno egalitarno komponento, saj se ne nanaša na blaginjo nekega abstraktnega prihodnjega človeštva, ampak na obstoječe milijarde, med katerimi večina

³ Oziroma jugoslovanski, torej tudi slovenski (op. ur.).

še vedno nima zadovoljujočega dostopa do hrane, varovanja zdravja, izobrazbe in samouresničenja.

Kritiki na eni strani pravijo, da je odrast kot pojem že sama po sebi preveč zastrašujoča, saj po nepotrebem plaši ljudi, ki so dovolj prestali že zaradi posledic dolgotrajne ekonomske recesije ali ki sploh še niso uživali v prednostih hitre rasti. Trdijo, da je v nasprotju z odrastjo, ki predlaga skupno zmanjševanje in vseobsežno spremembo smeri, zaželena socioekološka tranzicija tista, v kateri pravzaprav le zmanjšujemo škodljive prakse, razvijamo in širimo pa dobre, denimo izrabo obnovljivih virov energije, izobraževanje ali organsko poljedelstvo. Druga skrajnost so tisti, ki pravijo, da odrast romantizira predindustrijske družbe in po nepotrebem sprejema maltuzijanske omejitve rasti, namesto da bi se osredinila na omejitev moči kapitala in na njegovo uničujočo in odtujujočo zgodovinsko vlogo (glej Kallis in March, 2015). Vse to so teme, s katerimi se teoretični razmisleki odrasti tudi ukvarjajo in številna poglavja v knjigi *Odrast: Besednjak za novo dobo* ilustrirajo začetne premise ter nakazujejo smeri, v katere se lahko razvijejo tovrstne razprave.

Če vse to upoštevamo, je nujno poudariti, da pri zagovarjanju spremembe pojmovnega okvira, s katerim tolmačimo realnost in v okviru katerega gradimo vizijo prihodnosti, ne obstaja vnaprej določena in nespremenljiva utopija, postavljena v bližnjo ali oddaljeno prihodnost, kot to velja za ideje »solarnega komunizma« ali »zelenega kapitalizma«. Te ideje navajajo, katere od obstoječih sestavin tolmačenja realnosti morajo rasti in katere odpasti, nato pa izumljajo strategije, kako zeleno stanje tudi uresničiti. Ob tem so sestavine tolmačenja realnosti in konstrukcije, ki so zgrajene iz njih, že široko znane. So del obstoječega dominantnega imaginarija z vsemi njegovimi že opisanimi omejitvami in pomanjkljivostmi. Nasprotno temu je odrast subverzivna utopija, ki ne izhaja iz definiranja vnaprej določenega cilja, temveč iz postopnega orisovanja poti sprememb hegemonskega svetovnega nazora skozi nov pojmovni okvir.

Na primer, ko dominantni družbeni red prikaže revščino kot univerzalni proizvodno-tehnični problem, pridobiva legitimnost kot optimalen sistem za hitro razširitev proizvodnih sredstev in blažitev trenutnega pomanjkanja. S predstavljanjem utopičnega cilja kot dobro definirane fatamorgane, ki je nenehno na dosegu roke, a se izmika, legitimira vključevanje vedno novih sfer življenja v ekonomistični imperativ rasti. Resnično subverzivna in zastrašujoča ideja – in subverzivno je zastrašujoče, kakor je tudi prvi skok v vodo sočasno mamljiv in strašen – v temelju odrasti je, da nam ni treba zrasti do določene točke, kjer bi imeli dovolj, temveč da moramo razumeti tisto, kar imamo, kot zadostno za to, kar želimo. Odrast je pojmovni okvir, s katerim lahko dojamemo omejitve brez ekološkega determinizma, a tudi pokažemo zrelost v sprejemanju prihodnosti kot trajnega prilagajanja in intelektualnega boja, ne pa kot popolnega vrhunca, v katerem je vsako pomanjkanje čarobno odpravljen, ne da bi se moral kdorkoli čemurkoli odpovedati.

Podobno deluje tudi zagovarjanje opuščanja BDP kot merila napredka. Čeprav

naj bi sprva bil merilo tržne aktivnosti (glej Kubiszewski in dr., 2013), je BDP sčasoma postal merilo družbene blaginje. Poleg tega, da ne meri človeškega blagra, je problem BDP v tem, da vsak strošek prikazuje v pozitivni luči (glej Talberth, Cobb in Slattery, 2007), zaradi česar stroški čiščenja po naftnem izlivu pripomorejo k povečevanju BDP neke države, medtem ko pridelovanje zelenjave za lastno porabo vanj ni všteto. V zadnjih letih smo priča razvoju niza alternativnih merskih aparatov, katerih cilj je bolje zajeti dimenzije človeške blaginje, varnosti in dostojanstva.⁴ To raziskovanje denimo kaže, da, čeprav so družbe na evropski polperiferiji revnejše, sta v njih skrb za okolje in globalna empatija na višji ravni, kot daje slutiti njihova raven razvoja (glej Domazet in Marinović Jerolimov (ur.), 2014).

Odrast na Hrvaškem

Zadana naloga se lahko zdi nemogoča v naši družbi, ki je globoko ponotranjila zahodni pogled na lastno kulturo, v skladu s poenostavljeno dihotomijo, kjer Evropa pomeni civilizacijo, racionalnost in napredek, Balkan pa zaostalost, nasilje in odpor do modernizacije (glej Todorova, 2001). Takšno samopercepcijo afirmirajo domače družboslovne znanosti, v katerih je utrjena teza, da našo družbo glede na pričakovanja teorije modernizacije odlikuje svojevrstna deviantna pot. Po eni od formulacij te teze je Hrvaška v socializmu dosegla materialno modernizacijo: urbanizacijo, višjo izobraženost, industrijsko stratifikacijo, rast življenjskega standarda. Vendar pa je »politična kultura bila in ostala mešanica kmečkega egalitarizma in plemenskega avtoritarizma« (Županov, 1995: 57). V tej smeri so znanstveniki v prejšnjem stoletju razvijali tezo o deviantni modernizaciji, ki v vseh svojih različicah izhaja iz ocene, da se zamišljena pot modernizacije ne odvija po načrtu, ker se sooča s kulturološkimi obrazci, ki ji kljubujejo (glej Dolenc, 2015).

Če sprejmemo takšno percepcijo lastne družbe, potem nam v soočenju s sodobnimi ekološkimi in družbenimi izzivi ne ostaja nič drugega, kot sedeti in čakati ter videti, kakšni vetrovi bodo zapihali iz Evrope in iz t. i. razvitega sveta. Pojemovni okvir in perspektiva, ki nam jo daje odrast, pa sugerira, da je današnji način življenja, ki ne omogoča trajnosti, posledica ravno te zahodne modernizacije, ki si jo tako predano prizadevamo oponašati. Teorija in gibanje odrasti zahtevata prepraševanje dosedanjih teorij razvoja, vključno z dosežki modernizacije, s čimer se odpira prostor pojmovanja in delovanja za vprašanje, ali obstajajo tudi v našem načinu življenja dobre prakse, ki jih moramo uvrstiti v program odrasti.

Lep primer tega je na Hrvaškem in v vzhodni Evropi zelo razširjena praksa

⁴ Med njimi so planetarni indeks sreče (*Happy Planet Index*), kazalnik resničnega napredka (*Genuine Progress Indicator*) in indeks boljšega življenja (*Better Life Initiative*) Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD).

pridelave hrane za lastne potrebe. Razširjenost in obseg teh praks sta tako pomembna, da neposredno vplivata na varnost hrane, zdravje oseb in ekološko trajnost, posredno pa spodbujata družbeno kohezijo in odpornost. Te prakse obstajajo še od časa socializma, vendar so najpogosteje bodisi zanemarjene bodisi stigmatizirane kot izraz revščine in zaostalosti. Sočasno se je v zahodni Evropi uveljavila praksa urbanega vrtnarjenja, ki jo mnogi interpretirajo kot inovativno, progresivno in »zeleno«, kar priča ravno o opisani stigmatizaciji periferije v odnosu do evropskega jedra. Nove raziskave (glej Jehlička, 2015) neposredno nasprotujejo takšnemu orientalizmu in zavračajo dominantno konceptualizacijo vzhodnoevropskih držav kot zaostalih. Namesto tega predlagajo, da se široko razširjena praksa lastne pridelave hrane označi kot relevantna in družbeno zasidrana praksa, ki je sestavni del prehoda na novo družbeno paradigmo.

Ne nazadnje, ne le, da nam teorija in gibanje odrasti omogočata reinterpretacijo lastne razvojne smeri s poudarjanjem pozitivnih praks našega načina življenja, temveč raziskave kažejo tudi, da ima Hrvaška, ki v globalnih razmerah pripada skupini materialno najbolj razvitih družb na svetu, edinstveno ugoden položaj za prehod na bolj trajnostne razvojne smeri za relativno nižjo družbeno ceno (v smislu zmanjševanja materialnih ugodnosti). Obenem razpoložljivi podatki kažejo, da je kljub visoki povprečni ravni razvitosti neenakost v dostopu do dobrin, ki jih prinaša ta razvoj, resen problem za neposredno razvojno smer Hrvaške, dokler jo koncipiramo znotraj dominantnega imaginarija (glej Domazet, Dolenc in Ančić, 2014). Če je povprečna raven razvitosti dosežena za določeno ceno, ki jo plačujejo lokalni in globalni ekosistemi ter njihov potencial vzdrževanja te in prihodnjih generacij, je ta cena relativno *nižja* od tiste v »najbolj razvitih« družbah.

Zato je Hrvaška – in večina evropske polperiferije – edinstveno umeščena za prepraševanje razvojne paradigme s stališča prednosti visoke materialne razvitosti in nižjega ekološkega odtisa. Vendar se v času, ko se ekonomska kriza 21. stoletja pogloblja, povezava med trajnostjo globalnih ekosistemov in lastno samoohranitvijo znotraj obstoječe paradigme ter pojmovnega okvira prekinja in spreminja v antagonizem, v katerem percipirano pomanjkanje zamegljuje drugače visoko raven zaskrbljenosti za globalni trend podnebnih sprememb in propadanje ekosistemov (glej Domazet in Ančić, 2013). Pomanjkanje v perspektivi vse-isto-ampak-manj pomembno oži utopični horizont in prostor za spremembo ter še naprej ohranja cilj neposredno nedostopen.

Tudi novejša raziskava o stališčih prebivalcev in izpostavljenih družbenih akterjev kažejo, da zaostrovanje pomanjkanja za vse širše sloje prebivalstva, hkrati z izostankom skupne rasti ekonomije, pogloblja prepad med prebivalci, ki so izrazito zaskrbljeni za stabilnost obstoječega sistema, in tistimi, ki pričakujejo, da se bo gospodarska rast prelila v zelena delovna mesta in večjo zaščito naravnega okolja. Tako tudi družbe evropske polperiferije, izvorno edinstveno umeščene za prepraševanje dominantne razvojne paradigme, izgublajo skupno platformo za oblikovanje materialno nujne strategije odrasti s postavljanjem jamstva zaposlitve in

varstva okolja nasproti blaženju podnebnih sprememb in oblikovanju bolj pravične in trajnostne ekonomije. Ravno v tem svetovnonazorskem protislovju je treba razdelati sporočilo odrasti kot skupno zmanjšanje vpliva družbene aktivnosti na okolje skupaj s prerazporeditvijo ustvarjenega družbenega presežka in konvivalnimi preobrazbami družbenih odnosov (glej Cosme, Santos in O'Neill, 2017). Globalne okoljske spremembe nam prinašajo razumevanje in sprejemanje globalne okoljske pravičnosti tudi na evropski polperiferiji, kjer aktivisti prepoznavajo skupne korenine odrasti in podnebne pravičnosti v materializmu, ne pa v postmaterialistični spiritualnosti, ki nastopi po dovoljšnji količini rasti in razvoja. V materializmu, ki razume nujnost opustitve netrajnostnih praks uporabe energije in virov, lastnim dominantni kapitalistični razvojni paradigmi. Zato je ravno iz teorije odrasti mogoče pretakanje političnih artikulacij politično-metabolične rekonfiguracije v družbeno spremembo, ki jo poganja aktivizem in ki se morda že danes dogaja v mestih evropskega jugovzhoda.⁵

Skozi sodelovanje raziskovalcev in aktivistov ter izobraževalno in zagovorniško delo, ki iz njih izhaja, iščemo sogovornike za številna vprašanja, ki se nam porajajo pri raziskovalnem delu kot pomembna za pojasnjevanje sedanosti in za projekcije mogočega prihodnjega razvoja. Pred pol desetletja smo na Hrvaškem, spodbujeni tudi s sodelovanjem s slovenskimi kolegicami iz kampanje *Dovolj!*,⁶ v sklopu izobraževalno-raziskovalnega dela *Grupe 22* (za več informacij glej povezavo www.grupa22.hr) razpravljali o definiranju lokalno prilagojene odrasti. Pozneje smo podobno prek Instituta za politično ekologijo (za več informacij glej povezavo www.ipe.hr) razvili sodelovanje z uredniki in avtorji zbornika *Odrast: Besednjak za novo dobo* ter vključili pojem odrasti v izobraževalne programe, kot je Zelena akademija na Visu, in raziskovalno sodelovanje na Hrvaškem in v Evropi. Peta mednarodna konferenca o odrasti je bila organizirana na evropski polperiferiji, v Budimpešti, leta 2016, ravno prek omenjenih in drugih podobnih oblik sodelovanja. Zaradi nove Zelene akademije in konferenc o odrasti v letu 2018 (Malmö, Mexico City, Bruselj) odrast iz perspektive evropskega postsocialističnega vzhoda in jugovzhoda ni več presenetljiv pojem. Če se lotimo prepraševanja idej, ki so hkrati provokativne in inspirativne, se bomo z izzivi neposredne prihodnosti sprijeli okrepljeni z izkušnjami primerljive prednosti neposredne preteklosti.⁷

Prevod: Sara Pistotnik

⁵ Primeri iz naše neposredne izkušnje vključujejo gibanja *Pravo na Grad* in *Srd je naš* na Hrvaškem in *Ne davimo Beograd* v Srbiji. Za več informacij glej Dolenc, Doolan in Tomašević, 2017.

⁶ O kampanji *Dovolj!* sta za *Blog Postwachstum* pisali Ajda Pistotnik in Lidija Živičič. Glej *Lessons from the Enough Campaign in Slovenia*, dostopno na: <https://www.postwachstum.de/lessons-of-the-enough-campaign-in-slovenia-20141218> (9. september 2018).

⁷ Prevedeni predgovor je bil napisan marca 2016. Zadnja dva odstavka sta bila ob upoštevanju nedavnih raziskovalnih spoznanj in dogovorov o nadaljnjem sodelovanju in srečanjih posodobljena na začetku leta 2018.

Literatura

- CASTORIADIS, CORNELIUS (1984/85): Reflections on "Rationality" and "Development". *Thesis Eleven* 10-11: 18–36. Dostopno na DOI: 10.1177/072551368501000103.
- CHASE-DUNN, CHRISTOPHER IN THOMAS D. HALL (1997): *Rise and Demise: Comparing World Systems*. Boulder: Westview Press.
- COSME, INÊS, RUI SANTOS IN DANIEL W. O'NEILL (2017): Assessing the Degrowth Discourse: A Review and Analysis of Academic Degrowth Policy Proposals. *Journal of Cleaner Production* 149: 321–334. Dostopno na DOI:10.1016/j.jclepro.2017.02.016.
- CROUCH, COLIN (2005): *Post-Democracy*. Cambridge: Polity.
- DOLENEC, DANIJELA (2015): Preispitivanje »egalitarnog sindroma« Josipa Županova. *Politička misao* 51(4): 41–64.
- DOLENEC, DANIJELA, KARIN DOOLAN IN TOMISLAV TOMAŠEVIĆ (2017): Contesting Neoliberal Urbanism on the European Semi-periphery: The Right to the City Movement in Croatia. *Europe Asia Studies* 69(9): 1401–1429.
- DOMAZET, MLADEN IN BRANKO ANČIĆ (2013): *Trenutne cijene i radna mjesta ili zajednička budućnost? Nemogući izbor u Hrvatskoj 2013. godine*. Zagreb: Društvo za oblikovanje održivog razvoja (DOOR). Dostopno na: <http://www.door.hr/wp-content/uploads/2016/06/Trenutne-cijene-i-radna-mjesta-ili-zajedni%C4%8Dka-budu%C4%87nost.pdf> (27. julij 2018).
- DOMAZET, MLADEN, DANIJELA DOLENEC IN BRANKO ANČIĆ (2014): *We Need to Change. Mapping Croatia's Potential for Sustainable Development*. Zagreb: Heinrich Boll Stiftung-Hrvatska. Dostopno na: http://ipe.hr/wp-content/uploads/2017/04/HBS_We_Need_to_Change-Web.pdf (27. julij 2018).
- DOMAZET, MLADEN, DANIJELA DOLENEC, VLADIMIR CVIJANOVIĆ, TOMISLAV TOMAŠEVIĆ, JEREMY F. WALTON, KARIN DOOLAN IN MISLAV ŽITKO (2014): Treba nam promjena. Ideje rasta i razvoja u doba krize fosilne energije i kapitalizma. *Etnološka tribina* 44(37): 3–36. Dostopno na DOI: 10.15378/1848-9540.2014.37.01.
- DOMAZET, MLADEN, DANIJELA DOLENEC, VLADIMIR CVIJANOVIĆ, TOMISLAV TOMAŠEVIĆ, JEREMY F. WALTON, KARIN DOOLAN IN MISLAV ŽITKO (2014): We Need To Change. Ideas of Growth and Development in a Time of Crisis of Fossil Energy and Capitalism. *Etnološka Tribina* 44(37): 37–71.
- DOMAZET, MLADEN IN DINKA MARINOVIĆ JEROLIMOV (UR.) (2014): *Sustainability Perspectives from the European Semi-periphery*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Zagreb, Heinrich Boll Stiftung-Hrvatska. Dostopno na: <http://idiprints.knjiznica.idi.hr/7/1/Sustainability%20perspectives%20from%20the%20European%20semi-periphery.pdf> (27. julij 2018).
- GORZ, ANDRÉ (1989): *Critique of Economic Reason*. London: Verso.
- HARVEY, DAVID (2007): *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- IPCC (INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE) (2013): *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press. Dostopno na: <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/> (26. julij 2018).

- JEHLIČKA, PETR (2015): *The Invisible Gardener: Why Key Sustainability Lessons from the East are Being Ignored?* Predavanje na 12. konferenci Evropskega sociološkega združenja, Praga, 25.–28. avgust 2015.
- KALLIS, GIORGOS (2011): In Defence of Degrowth. *Ecological Economics* 70: 873–880.
- KALLIS, GIORGOS IN HUG MARCH (2015): Imaginaries of Hope: The Utopianism of Degrowth. *Annals of the Association of American Geographers* 105(2): 360–368. Dostopno na DOI: 10.1080/00045608.2014.973803.
- KUBISZEWSKI, IDA, ROBERT COSTANZA, CAROL FRANCO, PHILIP LAWN, JOHN TALBERTH, TIM JACKSON IN CAMILLE AYLMER (2013): Beyond GDP: Measuring and Achieving Global Genuine Index. *Ecological Economics* 93(C): 57–68.
- SANDEL, MICHAEL J. (2013): *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- SKIDELSKY, ROBERT IN EDWARD SKIDELSKY (2013): *How Much Is Enough? Money and the Good Life*. New York: Other Press.
- TALBERTH, JOHN, CLIFFORD COBB IN NOAH SLATTERY (2007): *The Genuine Progress Indicator 2006. A Tool for Sustainable Development*. Oakland: Redefining Progress. Dostopno na: <https://www.environmental-expert.com/Files/24200/articles/12128/GPI202006.pdf> (27. julij 2018).
- TODOROVA, MARIA (2001): *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- ZALASIEWICZ, JAN, PAUL CRUTZEN IN WILL STEFFEN (2012): The Anthropocene. V *Geologic Time Scale*, F. M. Gradstein, J. G. Ogg, M. Shmitz in G. Ogg (ur.), 1033–1040. London: Elsevier.
- ŽUPANOV, JOSIP (1995): *Poslije potopa*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.